

نگاهی به فهرست‌های تازه منتشره

کتابخانه غازی خسرو بیگ*

●راضیه یوسفی‌نیا

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

به زبان‌های عربی، ترکی، فارسی و بوسنیایی را در بر می‌گیرد.^۱ این نسخه‌ها از مناطق مختلف جهان اسلام مانند استانبول، مکه، مدینه، قاهره و بغداد در طول قرن‌های دوازده تا بیست میلادی گردآوری شده است و عمدتاً توسط مؤلفان بوسنیایی نگاشته یا استنساخ شده است.

از جمله آثار بسیار معروف مؤلفان بوسنیایی می‌توان به آثار Hasan Dijai (۱۵۸۴م) شاعری که به زبان عربی و ترکی شعر می‌گفته است و در باب تصوف هم اثری از وی به جای مانده است اشاره نمود. Ali-Dede Bosnjak که آثاری چند در موضوع تصوف دارد. Muhammad b.Musa Allamak (۱۶۳۶م) که آثاری چند در باب تفسیر قرآن و صرف و نحو عربی دارد. Hasan Kafi Pruscak (۱۶۱۶م) یکی از معروف‌ترین نویسندگان بوسنیایی است که به زبان‌های شرقی هم کتاب دارد. او از افراد منتقد در امپراتوری عثمانی بوده و کتابی در باب لغت‌شناسی عرب، حقوق اسلامی، سیاست و تاریخ نوشته است. در میان آثار مهم او می‌توان به کتاب اصول الحکم فی نظام العالم اشاره کرد که در خصوص نظام دولت و جامعه از نظر سیاست و اخلاق است و این کتاب به زبان‌های بوسنیایی، ترکی، فرانسه، آلمانی و مجارستانی ترجمه شده است. Munir Belgradi (۱۶۳۵م) نویسنده کتابی است در موضوع آیین و رسوم مذهبی و هم چنین کتابی در باب جغرافیا دارد که این کتاب هنوز یافت نشده است. Mustafa Ejubovic-Sheikh Jujo (۱۷۰۷م) که یکی از مولفان پرکار بوسنیایی بوده که به زبان‌های شرقی کتاب می‌نوشته و کتاب‌هایی ارزشمند در زمینه حقوق اسلامی و سبک‌های ادبی زبان عربی، منطق و قوانین شرعی مربوط به ارث در اسلام، لغت‌نامه نویسی و ... دارد. Ibrahim Opijac (۱۷۲۶م) شاگرد Ejubovic است که بعد از استاد خود به مقام مدرسی رسید و زندگینامه استاد خود را به رشته تحریر درآورد و آثار ارزشمند بسیاری در باب لغت‌شناسی زبان عربی و تفسیر قرآن نگاشت.

• *Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Beg Library Sarajevo, prepared by Haso Popara.- Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice ; London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, 1425/2004, V, 13, p. 679.*

معرفی کتابخانه

کتابخانه غازی خسرو بیگ در سارایوو از جمله مهم‌ترین کتابخانه‌های کشورهای اروپایی و جهان است که در ۱۵۳۷ میلادی تاسیس شده است. از بخش‌های مهم این کتابخانه به غیر از بخش آرشیو که بیش از ۴۰۰۰ سند مربوط به عهد عثمانی و تعداد بسیاری اسناد به زبان بوسنیایی دارد، بخش نسخه‌های خطی است که بیش از ۱۰۰۰۰ نسخه دست‌نویس

و دو نسخه به زبان بوسنیایی که در مجموع شامل ۷۱۹ نویسنده با ۵۴۵ عنوان متفاوت است. البته در این جلد بعضی آثار نیز ملاحظه می‌شود که موضوع آن مرتبط با دیگر حوزه‌ها است و این بدین دلیل است که اساس معرفی نسخه‌های حاضر را در این کتاب بر اساس مجموعه نسخه‌های موجود قرار داده‌اند و معرفی آن‌ها را از اولین اثر در مجموعه شروع کرده‌اند. در مقدمه جلد سیزدهم به برخی مشکلات که در آماده‌سازی این جلد وجود داشته اشاره شده است از جمله:

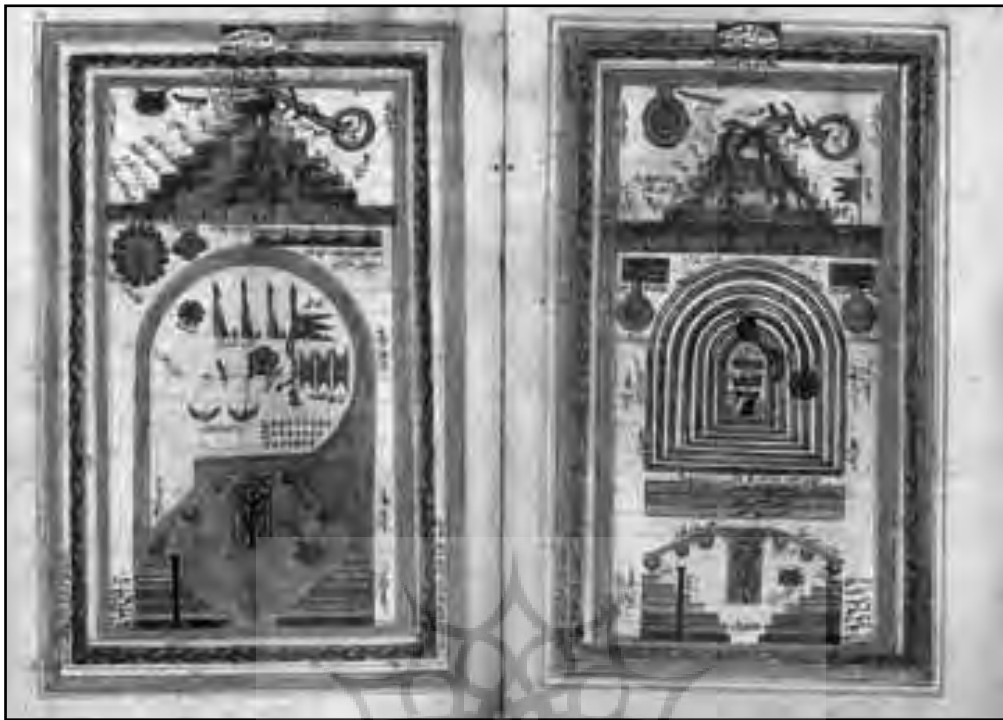
- دشواری در مورد تعیین موضوع اصلی نسخه‌ها زیرا برخی از این نسخه‌ها به چند موضوع پرداخته‌اند و موضوع تصوف یا عرفان اسلامی بخشی از این مجموعه را تشکیل می‌دهد.
- به دلیل صدمه دیدن آغاز و انتهای برخی از کتاب‌ها به بعضی از این آثار عناوین اشتباه داده شده بود.
- تعدادی از نسخه‌ها فاقد عنوان و یا اسم نویسنده بوده‌اند.
- گاهی به یک اثر عناوین مختلفی داده شده و برخی از نسخه‌های یکسان را به مؤلفان مختلف ارجاع داده بودند.
- آسیب‌دیدگی برخی آثار تا حدی بود که بازخوانی متن را در این آثار دشوار می‌ساخت.

فهرست‌نگاران این مجموعه جهت حصول اطمینان از درستی یا عدم درستی اطلاعات مربوط به نسخه‌ها به منابع مختلف و سایر فهرست‌ها رجوع کرده تا بتوانند به درک جامعی از اطلاعات نسخه‌های معرفی شده پی ببرند. در فهرست‌نگاری نسخه‌ها و نمایه‌سازی برای این فهرست، مشابه سایر جلدها عمل شده است. نسخه‌ها با عنوان کتاب، نویسنده (نام کوچک و نام فامیل) با تاریخ تولد و وفات (اگر مشخص باشد) ذکر

Mustafa Pruscak که آثاری چند در باب حقوق و عقاید اسلامی نوشته است. Husein Brackovic که از او آثار مهمی در تاریخ بوسنی هرزگوین از ۱۸۳۱ تا ۱۸۷۸ میلادی به نگارش درآمده است که به زبان‌های بوسنیایی ترجمه شده است. سایر مؤلفان معروف دیگری نیز وجود دارند که نامشان در فهرست‌های کتابخانه غازی خسرو بیگ به چشم می‌خورد.^۲ در دوازده جلد از فهرست کتابخانه غازی خسرو بیگ که از سال‌های ۲۰۰۰ - ۲۰۰۲ میلادی توسط انتشارات «الفرقان» به چاپ رسیده است به بیشتر نسخه‌های خطی موجود در این کتابخانه اشاره شده است. جلد سیزدهم از این مجموعه که در سال ۲۰۰۴ میلادی منتشر شده به آن دسته از نسخه‌ها می‌پردازد که مرتبط با موضوع تصوف و عرفان اسلامی است و جلد چهاردهم که در سال ۲۰۰۵ چاپ شده است در موضوع فقه و اصول فقه و موعظه است.

آثاری که در این جلد سیزدهم معرفی می‌گردد، متعلق به متفکران بزرگ اسلامی و مشایخ صوفیه از جمله: ابوحامد غزالی (۵۰۵/۱۱۱۱)، عبدالقادر جیلانی (۵۶۱/۱۱۶۷)، فریدالدین عطار (۶۲۷/۱۲۲۹)، شهاب‌الدین سهروردی (۶۳۲/۱۲۴۰)، محی‌الدین بن عربی (۶۳۸/۱۲۴۰)، جلال‌الدین رومی (۶۷۲/۱۲۷۳)، صدرالدین غناوی (۶۷۲/۱۲۷۳)، عطاءالله اسکندری (۷۰۹/۱۳۰۹)، عبدالکریم جیلی (۸۳۲/۱۴۲۸)، عبدالرحمن قمی (۸۹۸/۱۴۹۲)، مصطفی سامی (۱۰۰۹/۱۶۰۰) و بسیاری دیگر است.

در جلد سیزدهم، ۲۷۹ نسخه خطی معرفی شده که ۱۲۹ نسخه به زبان عربی، ۱۰۸ نسخه به ترکی، ۴۰ نسخه به فارسی

۷۷۳۱) از عبدالله بوسنوی (۱۰۵۴/۱۶۴۴) — کتاب طریقه صوفیه (شماره ۷۷۳۸) از عبدالصمد ابراهیم بن محمد قیساری^۱ از پروساک (۱۰۳۸/۱۶۳۸) نکته قابل ذکر اینکه بسیاری از آثار عربی، ترکی و فارسی مندرج در این جلد توسط علما و دانشمندان بوسنیایی استنساخ شده است.

معرفی جلد چهاردهم فهرست کتابخانه غازی خسرو بیگ

Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Beg Library Sarajevo, obradio Osman Lavic.- Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice; London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, V, 14, 640 p. 1426/2005.

روش فهرست‌نگاری جلد چهاردهم نیز دقیقاً بدون هیچ‌گونه تغییری مطابق سایر جلد‌های منتشر شده تنظیم یافته است. موضوع نسخه‌های خطی این جلد، فقه، اصول فقه و اخلاق اسلامی (موعظه) است. این نسخه‌ها به غیر از نسخی است که در جلد‌های ۲، ۴ و ۱۰ فهرست شده است و شامل نسخی است که بعد از چاپ این سه جلد در موضوع فقه و اصول فقه به کتابخانه رسیده و ثبت شده است. این فهرست شامل ۴۶۸ مجلد خطی یا ۷۸۵ اثر است که

گردیده است. هم‌چنین به منابع و مأخذ مورد استفاده نظیر مقام المؤلفین، تراجم المصنف‌الکتب العربیه از عمر رضا کحاله اشاره شده است.

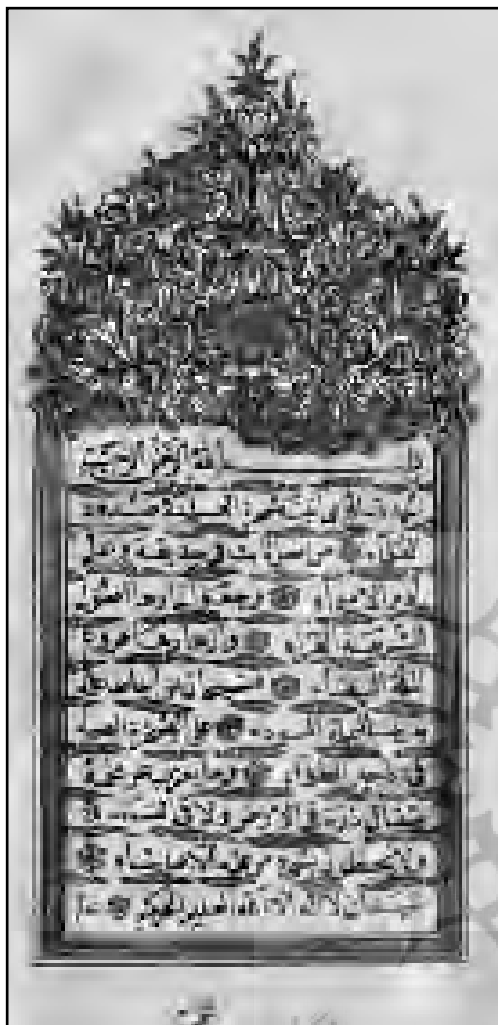
برخی از نسخه‌هایی که در این جلد آمده بسیار قدیمی و به خط مؤلف است و یا در زمان حیات مؤلف استنساخ شده است و مابقی نیز جزو نسخه‌های نادر و منحصر بفرد است. برخی از این آثار بعنوان نمونه به قرار ذیل است:

— نسخه‌ای از کتاب احیاء علوم الدین غزالی که در تاریخ اول جمادی الاول سال ۵۰۰ ق (۱۱۰۶ م) و در زمان حیات مؤلف نوشته شده است و احتمالاً قدیمی‌ترین نسخه موجود از این اثر است (شماره ۷۵۴۲) و نیز دو نسخه دیگر از این اثر که اولی در ۵۲۶ ق (۱۱۳۱ م) به شماره ۷۵۴۳ و دومی در ۵۶۲ ق (۱۱۶۶ م) به شماره ۷۵۴۴ استنساخ شده است.

— نسخه‌ای از سه دفتر (دفتر سوم، چهارم و پنجم) مثنوی به فارسی از مصطفی سروری (۹۶۹/۱۵۶۲)، که توسط درویش پاشا المستاری و از کتابخانه کارادوزیگ در موستار^۲ (شماره ۷۸۰۶-۷۸۰۸) اهدا شده است.

— نسخه منحصر بفردی از سفینة النجاة الوصول الی طریق معرفة الله^۳ از محمد الدیمیری^۴ (۱۰۶۷/۱۶۵۷) به شماره ۷۶۴۵. در این مجلد نظیر سایر مجلدها تعدادی از آثار مولفان بوسنی و هرزگوین آمده است، نظیر:

— کتاب حواتیم الحکم و حال الرموز و کشف الکنوز^۵ (شماره ۷۶۴۰) از Ali Dada al-Bosnawi (۱۰۰۷/۱۵۹۷) — مقاصد الانوار عینیة و مصادد ارواح طیبه غیبیه^۶ (شماره

گزاردند، بسیار سپاس گزاریم.

۱. برای اطلاعات بیشتر درباره‌ی تاریخچه کتابخانه غازی خسرو بیگ به مقاله نگارنده در مجله «کتاب ماه کلیات (ویژه‌نامه نسخ خطی)» سال ۹۶، شماره ۹-۱۰، شهریور و مهر ماه ۱۳۸۲، ص ۱۸۵-۱۸۰» مراجعه فرمایید.
2. Mustafa Jahic, *Historical Manuscript Material in the Chazi Husrev-bey Library in Sarajevo*, International Journal of Turkish Studies, 2004 (v.10, no. 1-2).
3. Karadoz-beg Library in Mostar.
4. Safina an-nagat li al-wusul ila tariq ma'rifa al-ilah.
5. Muhammad b.Mas'al b.Sarag b.Muhammad ad-Damiri.
6. kitab hawatim al-hikam wa hall ar-rumuz wa kasf al-kunuz.
7. Maqasid-I anwar ayniyya wa masa'id-I arwah-I tayyiba-I gaybiyya.
8. Abdussamad Ibrahim b. Muhammad al-Aqhisari.
9. Autobiography.

۳۶۵ نسخه به عربی، ۳۹۶ نسخه به ترکی، ۵ نسخه به فارسی و ۱۹ نسخه به زبان بوسنیایی است. در این جلد اسامی مؤلفان جدیدی درج گردیده مثل شیخ مصطفی از تسانج (Tesanj) (شماره ۷۹۸۹/۲)، یا مصطفی درویش از موستار (شماره ۷۸۴۱/۴) و همچنین به آثار تازه‌ای بر می‌خورید که مؤلفان آن‌ها در جلدهای قبلی شناسایی شده‌اند. در این کتاب هم‌چنین برخی آثار منحصر بفرد مثل خود زندگینامه^۹ از سیف‌اله پروهو (Sejfulah Proho) (شماره ۸۰۰۹) از کونجیک (Konjic) و شیخ آلیجا (Saykh Alija) از پروساک (شماره ۱-۷۹۶۱) و روش فهرست‌نگاری این جلد دقیقاً مثل سایر جلدها است. به این معنی که فهرست‌نگاری در این جلد بر اساس اولین اثر موجود در مجموعه است. اگرچه در این جلد نیز مثل جلد سیزدهم به موضوعاتی بر می‌خوریم که بدلیل مجموعه بودن در این جلد جای داده شده است.

یکی از مشکلات اساسی فهرست‌نویسی این مجموعه این است که اغلب کتاب‌ها به دلیل کهنگی آغاز و انتهایشان آسیب دیده است. مشکل دیگر دشواری خواندن متن این کتاب‌ها بوده است و البته برخی از نسخه‌ها هم قابل شناسایی نبود و در منابع موجود نیز به آن‌ها اشاره نشده است. بنابراین ناگزیر توصیف و شناسایی این‌گونه نسخه‌ها را بر اساس موضوع کلی آن‌ها قرار دادند. کتاب فی الفقه از این نمونه‌ها است. در نمایه‌های انتهای کتاب، این نسخه‌ها را ذیل یک عنوان وارد کرده‌اند، اگرچه این کتاب‌ها مشابه یکدیگر نیستند. بعنوان نمونه، ۱۰ نسخه زیر عنوان Ilmi-hal li maghul آمده یا کتاب فی الموعظة که اگرچه مشابه یکدیگر نیستند، ولی در ذیل یک عنوان آمده‌اند.

نسخه‌های فارسی زبان این فهرست تحفه شاهی از ابراهیم دده شاهی (۸۸۵/۱۴۷۰) به شماره ۷۸۲۷/۲ در موضوع لغت فارسی به ترکی است و در حقیقت فرهنگ منظومی است که لغات فارسی را به ترکی شرح می‌دهد. نسخه‌ای از این فرهنگ به شماره ۷۹۱۸ در کتابخانه مجلس موجود است. تحفه الیهادیة (لغت دانستن) به شماره ۷۸۵۶/۲ و سه کتاب در موضوع اخلاق اسلامی، ترجمه و شرح الاربعین حدیثاً - چهل حدیث به شماره ۸۱۴۶/۶ و کتاب سؤال نامه به شماره ۸۱۴۶/۷ و نصاب ملوک و مواعد اهل سلوک به شماره ۸۲۶۰/۲ از شیخ فریدالدین مسعود اچولی در موضوع اخلاق اسلامی است. ابتدا و انتهای این پنج نسخه افتادگی نداشته و در فهرست به متن آن‌ها اشاره شده است.

یادداشت‌ها:

* از مدیر محترم انتشارات طهوری و کتاب‌فروشان فاضل آن بویژه جناب آقای «مستان» که با گشاده‌دستی و لطف بسیار فهرست حاضر را که در مجموعه کتابخانه دانشگاه تهران و مجلس شورای اسلامی موجود نبود، برای نقد و معرفی از مجموعه کمیاب خود به امانت در اختیار کتاب ماه کلیات